

PLATFORMA ZAJEDNIČKOG DJELOVANJA

NVO JUVENTAS | KVIR MONTENEGRO

SPEKTRA | STANA | LINK

AUTORI/KE:

Aktivisti/kinje NVO Juventas,
Queer Montenegro,
Asocijacije Spektra,
Udruženja LBTQ žena "Stana" i
Crnogorske mreže smanjenja štete "Link"

IZDAVAČ:

LGBTIQ Asocijacija "Queer Montenegro"
Oktobarske revolucije 78,
81000 Podgorica, Crna Gora

ZA IZDAVAČA:

Danijel Kalezić

DONATOR:

Ova publikacija štampana je uz finansijsku podršku Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori i Ministarstva javne uprave, digitalnog društva i medija Crne Gore kroz projekat "**Ponos svuda - Strateški pristup ljudskim pravima LGBTI osoba u Crnoj Gori**" koji sprovodi Queer Montenegro u partnerstvu sa NVO Juventas i Asocijacijom Spektra. Sadržaj je isključiva odgovornost autora/ki publikacije i ne odražava nužno stavove Evropske unije.

Ova inicijativa i njene aktivnosti nastala je i realizovana u partnerskoj saradnji između NVO Juventas, LGBTIQ Asocijacije "Queer Montenegro", Asocijacije "Spektra", Udruženja LBTQ žena "Stana" i Crnogorske mreže smanjenja štete "Link".

PLATFORMA ZAJEDNIČKOG DJELOVANJA

NVO JUVENTAS
KVIR MONTENEGRO
SPEKTRA
STANA
LINK

2020

UVOD

Platforma zajedničkog djelovanja pokrenuta je u septembru 2020. godine u saradnji pet organizacija civilnog društva: **“Juventas”, LGBTIQ Asocijacije “Kvir Montenegro”, Asocijacija “Spektra” i Udruženja LBTQ žena “Stana” i Crnogorske mreže smanjenje štete “Link”.**

Platforma je kreirana tokom niza sastanaka na kojima je više od dvadeset aktivista/kinja diskutovalo o brojnim pitanjima vezanim za: ljudska prava, obrazovanje, zdravlje, rad i socijalnu zaštitu, medije i medijsku pismenost, mlade i javnu upravu i to kroz prizmu ključnih potreba ciljnih grupa sa kojima naše organizacije primarno rade: LGBTI osoba, osoba koje koriste/injektiraju droge, osoba koje pružaju seksualne usluge, (bivših) zatvorenika/ca, azilanata/kinja, mladih i civilnog društva u Crnoj Gori. Aktivisti/kinje koji su doprinijeli ovoj platformi, nakon dugogodišnjeg rada u svim navedenim oblastima razvili su jasne i konkretne zahtjeve u odnosu na to kako unaprijediti kvalitet života svih naših ciljnih grupa, te opšti kontekst u kojem organizacije civilnog društva sprovode svoje aktivnosti i to na način koji je smislen i efikasan u crnogorskom kontekstu.

Uzevši u obzir ustaljenu praksu koju smo imali tokom prethodnih mandata Vlade Crne Gore: da skrećemo pažnju na osnovna ljudska prava zajednica sa kojima radimo, te dajemo predloge konkretnih rješenja u odnosu na poboljšanje njihovog položaja u društvu, i ovog puta smo smatrali da je naša obaveza i zadatak da formulišemo konkretne, a prije svega realno izvodljive zahtjeve i za novoizabranu 42. Vladu Crne Gore, potpuno svjesni/e karakteristika crnogorske društvene i kulturne realnosti u kojoj živimo i radimo.

Pored činjenice da su zahtjevi primarno usklađeni sa potrebama i dobrobiti navedenih ciljnih grupa, moramo napomenuti da njihovu bazu čine i naše vrijednosti i principi u radu kojima se bespogovorno vodimo: stručnost i kompetentnost, usklađenost sa pravnim normama, etičkim postulatima, profesionalnim i savremenim standardima, uvažavanje naučnih saznanja i konsenzusa, poštovanje autonomije drugog i drugačijeg, poštovanje i uvažavanje različitosti, povjerljivost, nedirektivnost, razumnost, sistematičnost, dosljednost, usmjerenost (u funkciji određenog cilja i zadataka) i cjelishodnost.

Cilj platforme jeste da da doprinos odgovoru na pitanje: „kakvo društvo želimo?“ te predstavlja izuzetno važan dokument, odnosno primjer vizije buduće Crne Gore i okruženja kojem težimo.

Hoćemo demokratsko, antifašističko, sekularno društvo socijalne pravde. Društvo u kom svi građani i građanke uživaju ljudska prava, bez obzira na lična svojstva, društvo u kojem su diskriminacija, stigma i mržnja prema drugom i drugačijem svedena na najmanju moguću mjeru na društvenom i sistemskom nivou.

Zahtijevamo da ova platforma bude minimum osnova za dalji rad u oblastima koje smo definisali od ključnog značaja, te vjerujemo da će podstaći i diskusiju o važnim pitanjima za koje se u narednom periodu vrijedi boriti.

RJEČNIK VAŽNIH POJMOVA KORIŠTENIH U PLATFORMI

AZIL: Pravo na boravak i zaštitu stranca kojem je, na osnovu odluke organa koji je odlučivao o zahtjevu za dobijanje azila, priznat status izbjeglice ili odobren drugi oblik zaštite.

INTERSEKCIONALNOST podrazumijeva pristup razumijevanju različitih aspekata socijalnih i/ili političkih identiteta koji kombinovani kreiraju različite oblike diskriminacije i privilegija. Primjeri ovih različitih aspekata podrazumijevaju intersekcije između roda, klase, rase, seksualnosti, religije, invaliditeta, fizičkog izgleda, sposobnosti i drugih društveno konstruisanih karakteristika.

HOMO-/BI-/TRANS-/INTERFOBIJA: Oblik kulturnih i socijalnih predrasuda koje se manifestuju kao strah, averzija, diskriminišuće ponašanje i nasilje prema osobama koje su homoseksualne ili biseksualne orijentacije te različitog rodnog identiteta, odnosno izražavanja (transfobija), kao i polnih karakteristika (interfobija). Kao i sve fobije, predstavlja iracionalan strah. **INSTITUCIONALNA HOMO-/BI-/TRANS-/INTERFOBIJA** manifestuje se kroz zakonske sankcije, patologizaciju i nepostojanje (ili postojanje neodgovarajućih) mehanizama za suzbijanje nasilja i diskriminacije. **DRUŠTVENA HOMO-/BI-/TRANS-/INTERFOBIJA** manifestuje se u formi fizičkog i drugih oblika nasilja, govora mržnje, diskriminacije, prijetnji, marginalizacije, društvene isključenosti, ismijavanja i uvreda.

IZBJEGLICA: Stranac/kinja koji/a se, zbog opravdanog straha da će biti progonjen/a zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti, seksualne orijentacije, rodnog identiteta, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili političkih mišljenja, ne nalazi u državi porijekla i nije u mogućnosti ili zbog straha ne želi da se stavi pod zaštitu te države ili stranac/kinja bez državljanstva koji/a se nalazi izvan države u kojoj je imao/la mjesto stalnog boravka i koji/a ne može ili zbog straha ne želi da se vrati u državu porijekla.

LGBTI: Skraćenica za lezbejke, gej muškarce, biseksualne, transrodne i interpolne osobe.

LEZBEJKA: Žena koju fizički i emotivno privlače isključivo osobe istog pola.

GEJ (MUŠKARAC): Muškarac koga fizički i emotivno privlače isključivo osobe istog pola.

BISEKSUALNA OSOBA: Osoba koju fizički i emotivno privlače osobe koje pripadaju više nego jednom polu.

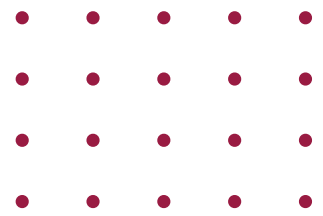
TRANSRODNA OSOBA: Osoba čiji je rodni identitet i/ili rodno izražavanje drugačiji u odnosu na pol pripisan na rođenju. Transrodne osobe podrazumijevaju transrodne žene, transrodne muškarce i rodno nebinarne/rodno varijantne osobe. Trans muškarci su muškarci kojima je pripisan ženski pol na rođenju. Trans žene su žene kojima je pripisan muški pol na rođenju. Nebinarne osobe su osobe čiji rodni identitet nije striktno muški ili ženski, bez obzira koji im je pripisan pol na rođenju.

INTERPOLNA OSOBA: Osoba čije biološke polne karakteristike (unutrašnji i spoljašnji polni organi, hormoni, hromozomi i sekundarne polne karakteristike) ne spadaju u jasno definisane muške ili ženske kategorije, ili spadaju u obje kategorije.

MKB-11: Međunarodna klasifikacija bolesti i srodnih zdravstvenih problema, 11-ta revizija.

MO: skraćenica za materijalno obezbjeđenje, jedno od osnovnih materijalnih davanja u socijalnoj zaštiti propisanih Zakonom o socijalnoj i dječijoj zaštiti (član 20).

OKD: Skraćenica za osobe koje koriste droge. **Jedini prihvatljiv termin za ovu zajednicu.** U potpunosti zamijenio termine: zavisnik/ca, narkoman/ka

OID: Skraćenica za osobe koje injektiraju droge. **Jedini prihvatljiv termin za dio zajednice osoba koje koriste droge, a koji to čini ubrizgavanjem droga u tijelo.** U potpunosti zamijenio termine: zavisnik/ca, narkoman/ka.

PISA testiranje: Međunarodni program procene učeničkih postignuća PISA (Programme for International Student Assessment) je u ovom trenutku najveće međunarodno istraživanje u oblasti obrazovanja. Realizuje se u organizaciji OECD-a od 1997. godine.

POL: predstavlja skup tjelesnih karakteristika koje uključuju genitalije, gonade i ostale polne i/ili reproduktivne anatomske strukture, hromozome, hormone i sekundarne polne karakteristike. Na osnovu navedenih tjelesnih karakteristika, osobama se pripisuje muški, ženski ili interpolni pol.

Proces prilagođavanja pola podrazumijeva fizičke i/ili socijalne intervencije sa ciljem da osoba živi u skladu sa svojim rodnim identitetom. Može podrazumijevati uzimanje hormonske terapije, neke od operacija (npr. uklanjanje grudi/ ugradnju grudi; operacije uklanjanja reproduktivnih organa i/ili rekonstrukciju polnih organa – pravljenje vagine ili penisa); može podrazumijevati sve to zajedno, ali i ništa od ovoga, već samo življenje u društvu u skladu sa sopstvenim rodnim identitetom.

Pravno prepoznanje roda podrazumijeva postojanje normativnog okvira koji omogućava promjenu podataka ličnosti u ličnim dokumentima u skladu sa rodnim identitetom osobe.

PP služba: psihološko-pedagoška služba

Rodna ravnopravnost podrazumijeva jednakost žena, muškaraca i osoba drugačijih rodnih identiteta, bez obzira na pol pripisan na rođenju, u svim aspektima privatnog i javnog života.

Rodni identitet: Sopstveni rodni doživljaj, koji ne mora zavisi od biološkog pola pripisanog na rođenju. Rodni identitet tiče se svake osobe i ne podrazumijeva samo binarni koncept muškog ili ženskog, te podrazumijeva sopstveni osjećaj identiteta kao maskulinog, femininog, neke od kombinacija navedenih, ili nijednog od navedenih.

Rodno izražavanje predstavlja reprezentaciju rodnog identiteta svake osobe u društvu, te se ogleda kroz odijevanje, ponašanje, govor tijela i druge načine koje osoba smatra za adekvatnim.

Seksualna orijentacija: Emocionalna i fizička privlačnost ili naklonost koja može biti prema osobama istog i/ili različitog pola. Obuhvata heteroseksualnost, homoseksualnost i biseksualnost. Treba imati na umu da se seksualna orijentacija razlikuje od seksualnog ponašanja, jer osobe ne mogu odabrati seksualnu orijentaciju, dok ponašanje mogu, a ono može i ne mora biti u skladu sa našom seksualnom orijentacijom.

Samoodređenje: pravo svake osobe da se identifikuje i da sama definiše svoj identitet u odnosu na bilo koju od svojih ličnih karakteristika, te ne zavisi od društvenih normi.

SZO: Svjetska zdravstvena organizacija

Upotreba/korištenje droga: adekvatan izraz koji se koristi kako bi se opisala navika kod osoba koje koriste i/ili injektiraju droge. Istraživanja su pokazala da izraz „zloupotreba“ ima visoku povezanost sa predrasudama i negativnim konceptima povezanim sa osobama koje koriste droge, sa opštom percepcijom da osoba obavezno mora biti kažnjena za svoje ponašanje, te doprinosi i ovako velikoj stigmati koja okružuje osobe koje koriste i/ili injektiraju droge.

“Zloupotreba” se koristi kao termin samo **u slučaju neadekvatne upotrebe propisanih lijekova** koji se u datom slučaju ne koriste u skladu sa uputama utvrđenim od strane referentnog medicinskog lica, odnosno u unaprijed određenoj količini i na unaprijed određeni način.

UIKS: Uprava za izvršenje krivičnih sankcija.

UNHCR: Agencija Ujedinjenih nacija za izbjeglice

Životno partnerstvo: zakonom uređena zajednica života dva lica istog pola, zaključena pred nadležnim organom u skladu s odredbama Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola.

1. LJUDSKA PRAVA

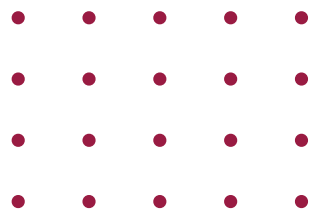
LGBTI

Situacija koja je više puta navedena u ranijim izvještajima organizacija civilnog društva nažalost je i dalje prisutna: **implementacija i sprovođenje usvojenih zakona u odnosu na prava LGBTI osoba suočava se sa mnogim izazovima.** Praćenje implementacije usvojenih strateških dokumenata pokazuje da je državnim institucijama potrebna dodatna izgradnja kapaciteta, kao i podrška u izvršavanju aktivnosti koje su definisane odgovarajućim akcionim planovima na kvalitetan način, bez tretiranja istih kao pukog izvršavanja obaveza na putu evropskih integracija. Izvještaj Evropske komisije za Crnu Goru iz 2019. godine i dalje ukazuje na nedostatak sveobuhvatnog pristupa u nacionalnim strateškim dokumentima, a koji adekvatno ne tretiraju potrebe transrodnih i interpolnih osoba, naročito u oblasti poštovanja privatnog i porodičnog života, poštovanja tjelesnog integriteta i prava na samoodređenje. LGBTI osobe, kao i aktivisti za ljudska prava LGBTI osoba još uvijek su žrtve nasilja. Izvještaj Evropske komisije za Crnu Goru iz 2020. ukazuje da saradnju između Ministarstva rada i socijalnog staranja i LGBTI zajednice treba još ojačati, naročito u pogledu sektora socijalnih i zdravstvenih usluga, kako bi se obezbijedilo uspješno sprovođenje nove strategije za LGBTI (2019-2023). Prava LGBTI osoba suočavaju se sa posebnim izazovima na lokalnom nivou, gdje je prihvatanje seksualne i rodne različitosti sporije. Rodna ravnopravnost još uvijek ne podrazumijeva sistemski intersekcionalni pristup LGBTI zajednici, naročito u odnosu na lezbejke, biseksualne, transrodne i interpolne žene, transrodne muškarce i nebinarne osobe, kao i muškarce koji prevazilaze društveno nametnute rodne uloge, već se fokusira isključivo na cisrodne, heteroseksualne žene. Diskriminacija LBT žena, kao i nedostatak Zakona o pravnom priznanju roda istaknuta su kao zabrinjavajuća pitanja u UN CEDAW izvještaju o Crnoj Gori, objavljenom još u julu 2017. godine.

KLJUČNI ZAHTJEVI U ODNOSU NA OBLAST UNAPREĐENJA LJUDSKIH PRAVA LGBTI OSOBA U CRNOJ GORI UKLJUČUJU SLJEDEĆE:

1. Nastaviti aktivno raditi na unapređenju ljudskih prava LGBTI osoba do postizanja pune društvene jednakosti.
2. Stvoriti uslove za implementaciju Zakona o životnom partnerstvu lica istog pola:
  - Usvojiti predviđene podzakonske akte;
  - Uskladiti druge zakona sa ovim zakonom i to: Zakon o sudovima, Zakon o parničnom postupku, Zakon o vanparničnom postupku, Zakon o krivičnom postupku, Krivični zakonik Crne Gore, Zakon o obligacionim odnosima, Zakon o naknadni štete žrtvama krivičnih djela nasilja, Porodični zakon, Zakon o notarima, Zakon o nasljeđivanju, Zakon o penzijskom i invalidnom osiguranju, Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti, Zakon o strancima, Zakon o crnogorskom državljanstvu, Zakon o ličnom imenu, Zakon o matičnim registrima, Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, Zakon o zaštiti tajnosti podataka, Zakon o porezu na promet nepokretnosti, Zakon o pravima pacijenata, Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Zakon o zdravstvenom osiguranju;
  - Napraviti registre partnerstava u pisanoj i elektronskoj formi na način na koji predviđen ovim zakonom.

3. Nastaviti punu implementaciju svih aktivnosti predviđenih Strategijom za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori 2019 - 2023 i obezbijediti resurse za implementaciju svih aktivnosti;
4. Kreirati i usvojiti Strategiju za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba nakon 2023. g. uz puno uključivanje LGBTI zajednice u sam proces izrade u implementacije.
5. Usvojiti Zakon o rodnom identitetu kojim se omogućavam pravno prepoznanje roda na bazi samoodređenja i na bazi poštovanja međunarodnih standarda i preporuka.
6. Usvojiti nacionalnu Strategiju za rodnu ravnopravnost za period 2021-2025, uz puno uvažavanje problema sa kojima se susrijeće LGBTI zajednica, a naročito LGBTIQ žene, osobe drugačijih rodnih identiteta i muškarci koji svojim rodnim izražavanjem izlaze iz nametnutih rodnih uloga, poštujući princip interseksionalnosti.
7. Adekvatno i pravovremeno sankcionisati zločine iz mržnje i govor mržnje prema LGBTI osobama.
8. Pružiti nedvosmisleni i javno vidljivu podršku ljudskim pravima LGBTI osoba od strane svih članova/ica Vlade.
9. Promovisati toleranciju i društvenu jednakost LGBTI osoba u svim prilikama/ javnim nastupima koji uključuju ili se isključivo odnose na temu ljudskih prava.
10. Omogućiti nesmetano i bezbjedno korištenje prava na javno okupljanje LGBTI osobama u svim krajevima Crne Gore.
11. Nastaviti edukaciju zaposlenih u državnim institucijama na nacionalnom i lokalnom nivou o ljudskim pravima LGBTI osoba.
12. Edukovati predstavnike/ce političkih partija o međunarodnim standardima kada su u pitanju ljudska prava LGBTI osoba.
13. Nastaviti rad nacionalne focal point mreže predstavnika lokalnih samouprava za promociju ljudskih prava LGBTI osoba.
14. Unaprijediti pristup radu, uslugama i servisima podrške za LGBTI osobe, što podrazumjeva unaprijeđen pristup radu i efektivnu zaštitu prava LGBTI osoba u sferi radnih odnosa.
15. Unaprijediti pristup uslugama zdravstvene i socijalne zaštite kao i servisima podrške. S tim u vezi, podržati funkcionisanje specifičnih LGBTI usluga kroz javne konkurse za finansiranje projekata/ programa nevladnih organizacija.
16. Unaprijediti turističku uslugu za LGBTI osobe kroz sprovođenje analize tržišta i procjene potreba u kontekstu LGBTI turističkog tržišta, kreiranje programa razvoja turističke ponude za LGBTI turiste, kao i mapiranja turističke gej frendli lokacije i sadržaje.
17. Osigurati finansiranja progama i projekata NVO-a koji promovišu i afirmišu ljudska prava LGBTI osoba.
18. Eliminirati diskriminaciju u kulturi u pogledu prava na sopstvenu kulturu i na autentični kulturni izraz LGBTI osoba.
19. Osigurati reprezentabilnost LGBTI osoba u kulturnim sadržajima.

OSOBE KOJE KORISTE I/ILI INJEKTIRAJU DROGE

Osobe koje koriste i/ili injektiraju droge, te servisi koji im se pružaju, prepoznati su u nacionalnoj Strategiji za sprečavanje zloupotrebe droga 2013 – 2020.¹ Osobe koje koriste/injektiraju droge jesu kategorija koja je u Crnoj Gori visoko stigmatizovana, što pokazuju i rezultati istraživanja koje je sprovodio Institut za javno zdravlje Crne Gore u saradnji sa NVO Juventas (2008, 2011 i 2013.godine). Istraživanja su pokazala da je više od 49% ispitanika bilo na neki način diskriminisano (vrijeđano, fizički ili psihički zlostavljano) zbog povezanosti sa korišćenjem droga. Evropska komisija je u Izvještaju za Crnu Goru za 2020. godinu konstatovala da “ima naznaka da su opcije liječenja za korisnike droga ograničene, a u slučaju djece gotovo nepostojeće.” Žene, naročito one koje pripadaju marginalizovanim zajednicama, naročito su pogođene, ali i muškarci i osobe drugačijih rodnih identiteta, koji/e se susrijeću sa dodatnom stigmatizacijom zbog rodnog izražavanja koje izlazi iz društveno nametnutih rodnih uloga.”

U cilju unapređenja stanja ljudskih prava osoba koje koriste i/ili injektiraju droge važno je:

- 1.** Osigurati održivost postojećih servisa podrške osobama koje koriste droge uz stalno unapređenje njihovog kvaliteta i obuhvata.
- 2.** Unaprijediti programe supstitucione terapije tako da se izbjegnu liste čekanja a programi dopune sa svrsishodnom i dostupnom psiho-socijalnom podrškom, kao i uključivanjem većeg broja specijalista psihijataru u ove programe.
- 3.** Razviti i uspostaviti kvalitetne i održive sisteme podrške za maloljetne osobe koje koriste i/ili injektiraju droge i članove njihovih porodica.
- 4.** Unaprijediti programe podrške osobama koje koriste droge i nalaze se na izdržavanju zatvorske kazne ili su u pritvoru.
- 5.** Unaprijediti stručne i komunikacione kapacitete Odjeljenja za kreiranje politika za spriječavanje zloupotrebe droga pri Ministarstvu zdravlja Crne Gore.
- 6.** Unaprijediti saradnju opštinskih Kancelarija za prevenciju narkomanije sa drugim relevantnim akterima u ovoj oblasti, posebno sa NVO koje se bave ljudskim pravima osoba koje koriste i/ili injektiraju droge.
- 7.** Uspostaviti adekvatnu saradnju relevantnih ministarstava i povezanih službi sa NVO koje se bave ljudskim pravima osoba koje koriste i/ili injektiraju droge.
- 8.** Izmijeniti zakonsku regulativu kako bi se omogućilo uspostavljanje sistema prevencije predoziranja u okviru programa koje sprovode NVO koje se bave ljudskim pravima osoba koje koriste i/ili injektiraju droge, u skladu sa preporukama relevantnih evropskih institucija i SZO.
- 9.** Sprovesti nezavisnu evaluaciju implementacije Strategije o spriječavanju zloupotrebe droga 2013 - 2020 i uspostaviti sve potrebne mehanizme za donošenje nove, uz široke nacionalne konsultacije. Obezbijediti adekvatnu implementaciju nove Strategije o spriječavanju zloupotrebe droga.
- 10.** Uspostaviti funkcionalan i otvoreni (lako pristupačan) sistem ranog upozoravanja na nove psihoaktivne supstance.

---

¹ NVO Juventas je započeo sprovođenje usluga na terenu još 2006. godine, a 2010. godine je otvoren prvi Drop-in centar za osobe koje koriste/injektiraju droge, koji je i pored poteškoća sa održivošću servisa aktivan do danas.

11. Raditi kontinuirano na povezivanju organizacija koje imaju programe smanjenja štete i službi tretmana za osobe koje koriste/injektiraju droge uz uspostavljanje jasnih procedura upućivanja korisnika usluga.
12. Izmijeniti postojeće termine koji se koriste u zakonskoj literaturi/medijima, a koji su diskriminišući za ovu zajednicu. **Ti termini su:** narkoman, zavisnik, zloupotreba droga. Termine izmijeniti u osobe koje koriste droge/osobe koje injektiraju droge /upotreba droga. Promjena u terminologiji upućuje da **osoba nije problem, već da ima problem**. Takođe, na ovaj način izbjegavaju se negativne asocijacije, optužujući stavovi, te individualna krivica.
13. Osigurati finansiranje progama i projekata organizacija civilnog društva koje promovišu i afirmišu ljudska prava osoba koje koriste/injektiraju droge.
14. Uspostaviti kvalitetne i održive programe prevencije bolesti zavisnosti.

OSOBE KOJE PRUŽAJU SEKSUALNE USLUGE

Osobe koje pružaju seksualne usluge u Crnoj Gori nisu prepoznate kao posebno ranjiva kategorija, te im se stoga *izričito i ne garantuje zaštita njihovih prava*. Kao populacija u riziku prepoznate su jedino Strategijom za borbu protiv HIV/AIDS-a 2015-2020, i Ministarstvo zdravlja od 2017. godine finansijski podržava servis podrške namjenjen ovoj populaciji kroz finansiranje projekata nevladinih organizacija.²

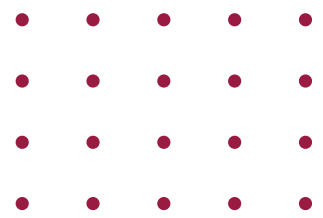
Osobe koje pružaju seksualne usluge su po više osnova socijalno isključene ili su u riziku od socijalne isključenosti, a samim tim i diskriminisane. Društveno isključivanje ove zajednice dovodi do njihovog ograničenog pristupa zdravstvenoj zaštiti, socijalnoj i dječijoj zaštiti, mogućnostima zaposlenja, što je neophodno hitno promijeniti. **Primjetno je da je ova populacija u višestrukom riziku od socijalne isključenosti, diskriminacije i stigmatizacije, jer često pripadaju i nekoj od sledećih grupa: samohrani roditelji, pripadnici/e romske zajednice, osobe koje koriste/injektiraju droge, trans osobe, raseljena lica, osobe sa niskim stepenom obrazovanja i sl.** To nas dovodi do zaključka da su, samim tim, u riziku da po više osnova budu diskriminisani/e i stigmatizovani/e. Kao jedan od značajnijih primjera su trans osobe U Crnoj Gori, a koje se suočavaju sa nasiljem i diskriminacijom u porodicama, na ulici, radnim mjestima, školama, u zdravstvu i pravnom sistemu. Od 2014. godine u Crnoj Gori povećava se broj osoba sa HIV-om među trans ženama koje pružaju seksualne usluge, što je rezultat loših ekonomskih uslova i poteškoća sa kojima se trans osobe suočavaju u pristupu zapošljavanju, kako zbog društvene stigme, tako i zbog nedostatka normativnog okvira koji uređuje pravno prepoznavanje roda.

U cilju unapređenja stanja ljudskih prava osoba koje pružaju seksualne usluge važno je:

1. Preuzeti konkretne korake u pravcu unapređenja pristupa uslugama zdravstvene, socijalne i dječije zaštite osobama koje pružaju seksualne usluge i njihovoj djeci.

---

² Jedina nevladina organizacija koja se bavi zaštitom prava osoba koje pružaju seksualne usluge u Crnoj Gori i direktnim pružanjem usluga je NVO Juventas. Juventasov rad i iskustvo u odnosu na ljudska prava i stanje stvari kada se radi o ovoj zajednici datira iz 2006. godine kada smo započeli sa sprovođenjem usluga na terenu. Takođe, 2011. godine otvorili smo prvi Drop in centar za osobe koje pružaju seksualne usluge, a koji i danas funkcioniše.

2. Zaštiti ljudska prava osoba koje pružaju seksualne usluge, sa posebnim akcentom na osobe koje pružaju seksualne usluge, a koje nisu državljani/ke Crne Gore.
3. Povećati stepen senzibilisanosti policijskih službenika/ca, sudija/sutkinja i tužilaca/tužiteljki u odnosu na potrebe i probleme sa kojima se susreću osobe koje pružaju seksualne usluge u Crnoj Gori kroz kontinuirane obuke za ove profesionalce.
4. Obezbijediti održivost servisa namjenjenih osobama koje pružaju seksualne usluge, te proširiti terenske aktivnosti na teritoriju cijele Crne Gore kroz kontinuiranu podršku Vlade za programe namijenjene ovoj zajednici.
5. Usvojiti zakon koji će omogućiti pravno prepoznavanje rodnog identiteta (Zakon o rodnom identitetu) te osigurati kvalitetniji pristup zdravstvenoj zaštiti i zapošljavanju transrodnim ženama koje pružaju seksualne usluge uz sagledavanje potreba osoba koje pružaju seksualne usluge i njihovo osnaživanje.
6. Osigurati finansiranje progama i projekata NVO-a koji promovišu i afirmišu ljudska prava osoba koje pružaju seksualne usluge.

ZATVORENICI/CE, BIVŠI ZATVORENICI/CE

Prema međunarodnim ugovorima o ljudskim pravima i Evropskim zatvorskim pravilima, osobama lišenim slobode ograničava se pravo na slobodu, ali zadržavaju sva ostala ljudska prava.³

Evropska zatvorska pravila izričito nalažu da život u zatvoru treba da bude što je moguće približniji pozitivnim aspektima života u društvu. Samo izvršenje kazne zatvora nalaže da primarna bude bezbjednost, sigurnost, kao i disciplina, ali takođe je neophodno da postoje uslovi koji će osigurati poštovanje ljudskih prava i dostojanstva, te postojanje uslova za ekonomsko osnaživanje i kvalitetnu resocijalizaciju kroz programe tretmana u cilju pripreme za reintegraciju u zajednicu.

Takođe, podjednako je važno osigurati postojanje podrške nakon izlaska iz zatvora kroz koordinisanu, konkretnu međuinstitucionalnu i međusektorsku saradnju svih relevantnih subjekata. Posljedično, ovakav pristup dovešće do smanjenja stope povratništva, kvalitetnijeg života bivših zatvorenika/ca i njihovih porodica i predstavljaće boljitak za cjelokupno crnogorsko društvo.

Otuda, u cilju unapređenja stanja ljudskih prava zatvorenika/ca i bivših zatvorenika/ca važno je:

1. Bez izuzetka osigurati poštovanje ljudskih prava svakog zatvorenika/ce i strogo poštovanje svih domaćih i međunarodnih standarda kojima se zabranjuje svaki oblik zlostavljanja, mučenja i/ili torture.
2. Nastaviti rad na unaprijeđenju rada Službe obezbjeđenja i osigurati strogo poštovanje Etičkog kodeksa UIKS-a.

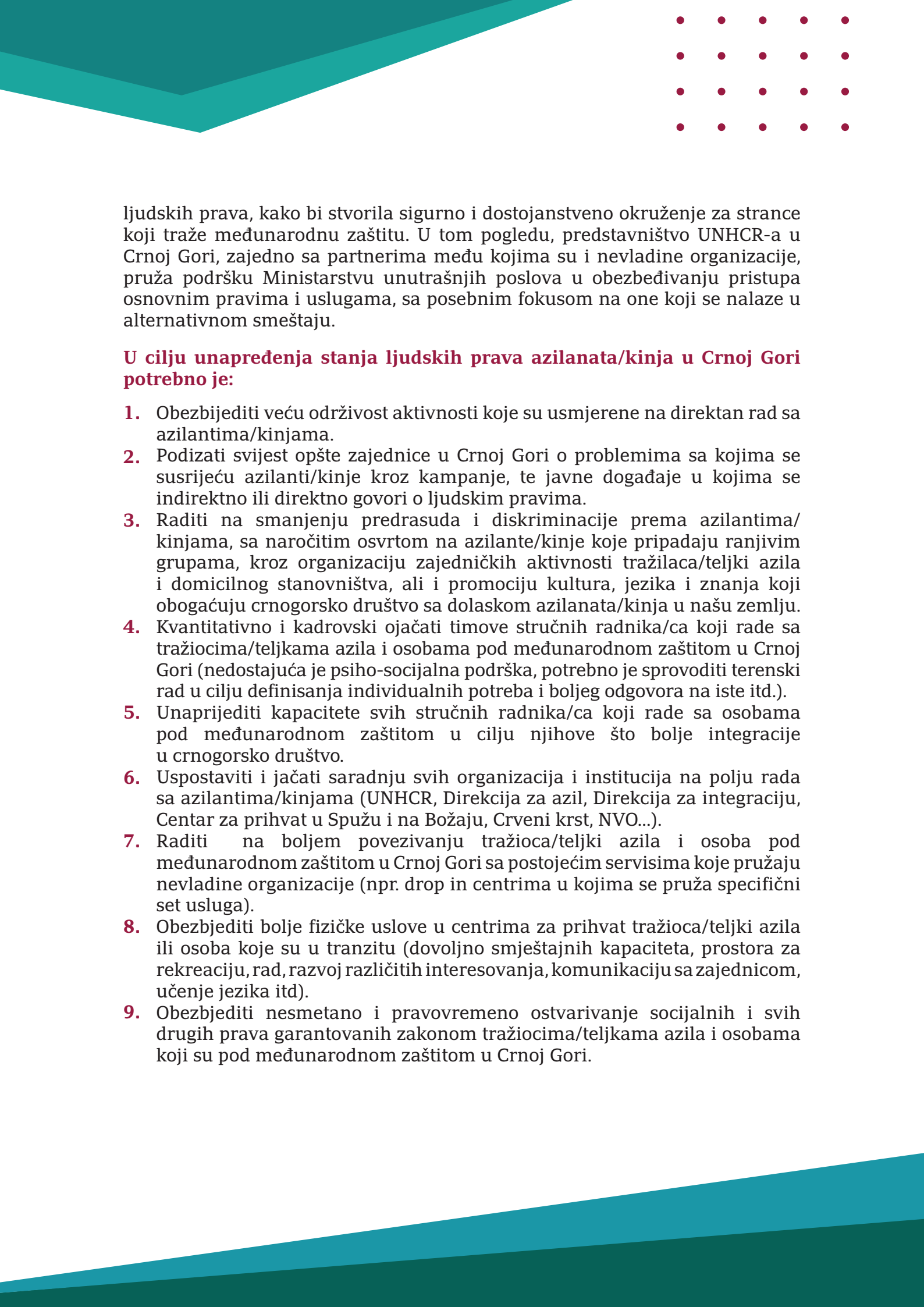
³ Više informacija o CPT-u dostupno je na: <https://www.coe.int/en/web/cpt/montenegro>

3. Unaprijediti infrastrukturne kapacitete UIKS-a, posebno u odnosu na izgradnju zatvorske bolnice, inovacije u Sektoru za rad, te adekvatnog prostora za sprovođenje individualnog i grupnog tretmanskog rada.
4. Razviti standarde i obezbjediti uslove za adekvatno i pravovremeno sprovođenje mjere bezbjednosti - obavezno čuvanje i liječenje u psihijatrijskoj ustanovi kada je izrečena uz kaznu zatvora.
5. Osigurati adekvatno sprovođenje mjere bezbjednosti - obavezno liječenje u zatvorskoj ustanovi, uz obezbjeđivanje obavezne i kvalitetne psihijatrijske/ psihološke podrške uz propisane terapije medikamentima, a neizostavno za osobe uključene na supstitucionni program liječenja metadonom ili buprenorfinom.
6. Unaprijediti rad Službe za tretman u okviru zatvorske ustanove i funkcionisanje iste u skladu sa penološkim standardima.
7. Na nacionalnom i lokalnom nivou obezbjediti pravovremenu i kvalitetnu podršku nakon izlaska iz zatvora, kroz saradnju relevantnih ustanova iz oblasti zdravstvene zaštite i oblasti rada i socijalnog staranja.
8. Unaprijediti primjenu alternativnih mjera i sankcija u Crnoj Gori i u skladu sa tim proširiti i dodatno regulisati nadležnost relevantnih institucija (Direkcija za uslovnu slobodu i izvršenje kazne zatvora u prostorijama u kojima osuđeni stanuje).
9. Uspostaviti sistem kontrole kvaliteta svih usluga koje se pružaju u okviru zatvorskog sistema.
10. Omogućiti LGBTI zatvorenicima/cama pristup zaštiti od diskriminacije i nasilja od strane drugih zatvorenika/ca na način koji će najefikasnije garantovati njihovu bezbjednost uz neograničavanje njihovih prava i nesmetano obavljanje aktivnosti u zatvoru. Zaštita LGBT osoba može biti omogućena kroz kreiranje jasnog protokola koji će tretirati ljudska prava i tretman LGBTI osoba u zatvoru, sa posebnom pažnjom posvećenom smještaju i pretresu transrodnih osoba u skladu sa njihovim rodnim identitetom i rizicima od nasilja/diskriminacije, pristupačnosti transspecifične zdravstvene zaštite, mogućnosti posjeta istopolnim partnerima/kama i edukaciji i senzibilizaciji zaposlenih u zatvorskom sistemu, kao i zatvorenika/ca sa ciljem zaštite LGBTI osoba od diskriminacije i nasilja.
11. Osigurati finansiranja progama i projekata NVO-a koji promovišu i afirmišu ljudska prava osoba u zatvoru/koje su bile u zatvoru.

AZILANTI/KINJE

Od 2006. godine i proglašenja nezavisnosti, 18793 lica su podnijela zahtjev ili izrazila namjeru da zatraže azil u Crnoj Gori (2006 - jul 2019). Pored pružanja podrške u smještaju (osnivanje centara za prihvata u Spužu, na Koniku i Božaju), Ministarstvo unutrašnjih poslova Crne Gore je putem Direkcije za integraciju od 1. februara 2019. godine preuzelo odgovornost za integraciju stranaca kojima je odobrena međunarodna zaštita u Crnoj Gori. Jačanje azilnog sistema u Crnoj Gori dio je procesa pristupanja EU (poglavlje 24) i trebalo bi da osigura da čitav sistem prijema ispunjava međunarodne i EU standarde. U skladu sa tim, Crna Gora primjenjuje standarde međunarodnog humanitarnog prava i zaštite

ljudskih prava, kako bi stvorila sigurno i dostojanstveno okruženje za strance koji traže međunarodnu zaštitu. U tom pogledu, predstavništvo UNHCR-a u Crnoj Gori, zajedno sa partnerima među kojima su i nevladine organizacije, pruža podršku Ministarstvu unutrašnjih poslova u obezbeđivanju pristupa osnovnim pravima i uslugama, sa posebnim fokusom na one koji se nalaze u alternativnom smeštaju.

U cilju unapređenja stanja ljudskih prava azilanata/kinja u Crnoj Gori potrebno je:

1. Obezbijediti veću održivost aktivnosti koje su usmjerene na direktan rad sa azilantima/kinjama.
2. Podizati svijest opšte zajednice u Crnoj Gori o problemima sa kojima se susrijeću azilanti/kinje kroz kampanje, te javne događaje u kojima se indirektno ili direktno govori o ljudskim pravima.
3. Raditi na smanjenju predrasuda i diskriminacije prema azilantima/kinjama, sa naročitim osvrtom na azilante/kinje koje pripadaju ranjivim grupama, kroz organizaciju zajedničkih aktivnosti tražilaca/teljki azila i domicilnog stanovništva, ali i promociju kultura, jezika i znanja koji obogaćuju crnogorsko društvo sa dolaskom azilanata/kinja u našu zemlju.
4. Kvantitativno i kadrovski ojačati timove stručnih radnika/ca koji rade sa tražiocima/teljka azila i osobama pod međunarodnom zaštitom u Crnoj Gori (nedostajuća je psiho-socijalna podrška, potrebno je sprovesti terenski rad u cilju definisanja individualnih potreba i boljeg odgovora na iste itd.).
5. Unaprijediti kapacitete svih stručnih radnika/ca koji rade sa osobama pod međunarodnom zaštitom u cilju njihove što bolje integracije u crnogorsko društvo.
6. Uspostaviti i jačati saradnju svih organizacija i institucija na polju rada sa azilantima/kinjama (UNHCR, Direkcija za azil, Direkcija za integraciju, Centar za prihvatanje u Spuzi i na Božaju, Crveni krst, NVO...).
7. Raditi na boljem povezivanju tražioca/teljki azila i osoba pod međunarodnom zaštitom u Crnoj Gori sa postojećim servisima koje pružaju nevladine organizacije (npr. drop in centrima u kojima se pruža specifični set usluga).
8. Obezbijediti bolje fizičke uslove u centrima za prihvatanje tražioca/teljki azila ili osoba koje su u tranzitu (dovoljno smještajnih kapaciteta, prostora za rekreaciju, rad, razvoj različitih interesovanja, komunikaciju sa zajednicom, učenje jezika itd).
9. Obezbijediti nesmetano i pravovremeno ostvarivanje socijalnih i svih drugih prava garantovanih zakonom tražiocima/teljka azila i osobama koji su pod međunarodnom zaštitom u Crnoj Gori.

2. OBRAZOVANJE

Obrazovni sistem u Crnoj Gori nije na zadovoljavajućem nivou kvaliteta, kako pokazuju mnoga međunarodna istraživanja, ali i neposredno iskustvo učenika/učenica. Naime, Crna Gora je na posljednjem PISA testiranju (2018) zauzela 52. mjesto od ukupno 79 zemalja.

Reforme obrazovanja koje su se sprovodile u proteklom periodu nisu pokazale zadovoljavajućerezultate. Sistem izbornih predmeta, iako je doprinio raznolikosti tema koje se izučavaju nije uređen na način koji bi doprinio ukupnom kvalitetu obrazovanja. Kriterijumi ocjenjivanja nastavnog osoblja postali su ujedno i kriterijumi za odabir predmeta, što dovodi do obesmišljavanja čitavog sistema koji se bazira na odabiru tema koje zanimaju učenike. Takođe, u obrazovnom sistemu je potrebno izvršiti i kadrovske reforme, u velikoj mjeri unaprijediti rad službi koje pružaju podršku učenicima i učenicama, misleći prevashodno na pedagoško-psihološke službe (PP službe u daljem tekstu). Odabir direktora/ica obrazovnih ustanova potrebno je depolitizovati, te nastavničkim vijećima vratiti u ingerenciju odlučivanje o izboru osoba koje su na čelu ustanova.

Ne samo da PP službe imaju ograničene kapacitete i opterećene su administrativnim zadacima što posebno utiče na njihovu primarnu ulogu u pružanju podrške učenicima i učenicama već u mnogim školama ove službe i ne postoje zbog pravila koja postojanje ovih službi uslovljavaju brojem učenika /učenica.

Vršnjačko nasilje u školama i dalje ostaje ozbiljan problem. Prema podacima istraživanja koje je NVO Juventas u saradnji sa NVO roditelji sproveo 2018. godine, skoro svaki četvrti učenik/učenica naveli su da su doživjeli neki oblik vršnjačkog nasilja u školskoj 2017/2018. godini. U toku 2019. godine Ministarstvo prosvjete je usvojilo niz dokumenata koji imaju za cilj bolju podjelu odgovornosti u slučajevima vršnjačkog nasilja i neophodno je nastaviti sa adekvatnom primjenom, ali i ocjenom uticaja koji su ove izmjene imale na smanjenje nivoa vršnjačkog nasilja u školama.

U istraživanju o zdravim stilovima života⁴, sprovedenom u crnogorskim srednjim školama, učenici i učenice izjavili su da bi voljeli da u školi dobijaju više informacija o zdravoj ishrani (61.2%), bolestima zavisnosti (60.1%), kontroli emocija i upravljanju stresom (63.1%), seksualnom i reproduktivnom zdravlju (55.1).

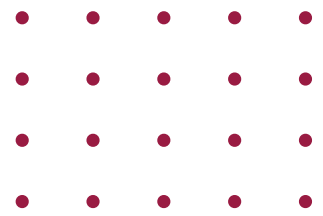
U Crnoj Gori diplomira više žena nego muškaraca. Prema podacima iz 2017. godine, na tercijarnom nivou je diplomiralo 21,3% žena u odnosu na 18,6%⁵ muškaraca. Međutim, u onom dijelu stanovništva koji uopšte nije imao obrazovanje (ukupno 11.324 građana), žene su činile značajnu većinu (80,8%). Slična je situacija i sa onim dijelom stanovništva koje ima nepotpuno osnovno obrazovanje, gdje žene čine 73%⁶. Međutim, nema dokaza da je bolje obrazovanje žena rezultiralo boljim poslovima ili većim primanjima⁷. Dodatno, kurikulum korišćen za osnovno, srednje i visoko obrazovanje, nije orodnjen u odgovarajućem stepenu.

⁴Nikolić M. (2019), Zdravlje mladih i njihove navike, NVO Juventas

⁵Odnosi se na procenat stanovništva starijeg od 15 godina

⁶MONSTAT i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Muškarci i žene u Crnoj Gori, 2018, str. 43

⁷Monstat, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Delegacija EU u Crnoj Gori, Evropski institut za rodnu ravnopravnost, UNDP, Index rodne ravnopravnosti 2019

Istraživanje o diskriminaciji transrodnih i rodno varijantnih učenika/ca u Crnoj Gori sprovela je Asocijacija “Spektra” 2019. godine. Rezultati istraživanja pokazuju da srednjoškolci/ke nemaju dovoljno znanja o pitanjima pola, roda, rodnog izražavanja i seksualnosti, kao preduslovima za prevenciju vršnjačkog nasilja prema rodno različitim učenicima/cama. Njihovi stavovi o transrodnim osobama takođe ukazuju na visok stepen neznanja i predrasuda.⁸ Nedovoljno adresiranje LGBTI tema u sistemu obrazovanja, onemogućava adekvatno i sigurno školsko okruženje transrodnim osobama, što često dovodi do napuštanja obrazovanja. Tokom 2019. godine, **tri mlade trans osobe su napustile redovno pohađanje srednje škole zbog nasilja i diskriminacije, te izostanka adekvatne reakcije školske uprave u cilju njihove zaštite.** Dodatno, zabilježen je i značajan broj slučajeva vršnjačkog nasilja u srednjim školama, od čega su 2 slučaja napada na trans učenike/ce prijavljena, te neadekvatno adresirana od samih obrazovnih ustanova.⁹ Rezultati ovog istraživanja nadovezuju se na prethodni rad u ovoj oblasti¹⁰, a koji je ukazao kako na visok nivo homofobije i transfobije među srednjoškolcima/kama, tako i na jasno iskazanu potrebu profesionalaca/ki koji rade u srednjim školama da se ovim pojavama pozabavimo na sistematičniji način.

Na osnovu svega rečenog, u cilju unaprjeđenja stanja u oblasti obrazovanja, potrebno je:

1. Izmijeniti Zakon o obrazovanju i vaspitanju tako da se osigura da direktore obrazovnih institucija biraju isključivo nastavnička vijeća i predstavnici učeničkih parlamenata u cilju sprječavanja zloupotrebe ove funkcije u političke shvrhe;
2. Praktikovati nepristrasno, nepartijsko zapošljavanje nastavnog kadra, bazirano isključivo na stručnim kompetencijama i jasno iskazanim nediskriminatornim stavovima.
3. Unaprijediti sistem otkrivanja i procesuiranja slučajeva korupcije u obrazovanju.
4. Bolja uvezanost sistema obrazovanja sa sistemom socijalne zaštite, zdravstvene zaštite, Upravom policije i adekvatno sistemsko reagovanje u slučajevima vršnjačkog nasilja i diskriminacije unutar obrazovnih ustanova, te uspostavljanje sistema podrške za učenike sa socijalno neprilagođenim ponašanjem.
5. Uvesti Građansko obrazovanje i Zdrave stilove života kao obavezne predmete u osnovnim i srednjim školama.
6. Medijsku pismenost obavezno ponuditi kao izborni predmet u svim gimnazijama i srednjim stručnim školama, te podstaći direktore i profesore da promovišu predmet.
7. Uvesti antidiskriminacione politike u svim ustanovama osnovnog, srednjeg, višeg i visokog obrazovanja u Crnoj Gori.
8. Adekvatno primjenjivati Nacionalni plan za borbu protiv vršnjačkog nasilja.

⁸47% učenika/ca smatra da transrodne osobe ne treba da imaju pravo na besplatnu promjenu pola. Svaki/a drugi/a srednjoškolac/ka smatra da su transrodne osobe mentalno poremećene, dok 38% vjeruje da nije normalno da želi osoba da promijeni pol. 40% njih smatra da će se ugroziti postojanje muškaraca i žena ukoliko društvo prihvati transrodne osobe.

⁹Na osnovu podataka Asocijacije Spektra, **samo 3 transrodne osobe** od 57 koje koriste ili su koristile socijalne servise tokom 2019. godine, su u procesu visokog obrazovanja, od kojih samo jedna iskazuje slobodno svoj rodni identitet.

¹⁰Kovačević I., Vujović I. (2018) Položaj LGBTI mladih u srednjim školama iz ugla profesionalaca/ki koji/e rade u srednjim školama, NVO Juventas i Kovačević I., Milić T, Čolaković J. (2016) Smjernice za postupanje stručnih službi škola u radu sa LGBT mladima, NVO Juventas

9. Unaprijediti stručne (senzitivizacija u pogledu pristupa ranjivim kategorijama učenika, pristupa u radu sa nastavnicima i roditeljima, edukacija o ljudskim pravima) i kadrovske kapacitete PP službi (povećanje broja zaposlenih u PP službama budući da ih je premalo na broj učenika koje pokrivaju, odnosno jedno stručno lice na 500 učenika).
10. Kreirati sadržaje koji će izgraditi povjerenje učenika u PP službe.
11. Osmisliti programe za senzibilizaciju roditelja u odnosu na ljudska prava u saradnji sa drugim sektorima.
12. Unaprijediti stepen senzibiliteta nastavnog kadra za rad sa ranjivim grupama (žene, Romi/kinje, LGBTI osobe, osobe s invaliditetom).
13. Unaprijediti rad institucija nadležnih za kvalitet obrazovanja.
14. Unaprijediti nastavne i programske sadržaje u osnovnim i srednjim školama u odnosu na rod, seksualnu orijentaciju i rodni identitet, u skladu sa najboljim praksama u Evropskoj uniji.
15. Kontinuirano sprovoditi kampanje za promociju tolerancije i nenasilja u školskom okruženju.
16. Edukovati prosvjetne inspektore o normativnom okviru kojim se štite ljudska prava, sa posebnim fokusom na ranjive grupe (žene, Romi/kinje, LGBTI osobe, osobe sa invaliditetom...).
17. Vršiti adekvatan nadzor u sprovođenju praktičnog obrazovanja u cilju postizanja bolje konkurentnosti mladih na tržištu rada. Poseban izazov je sprovođenje praktične nastave tokom COVID19 krize.
18. Izvršiti analizu potreba i mogućnosti tržišta rada, te na osnovu toga modifikovati upisnu politiku kako u srednjim školama, tako i fakultetima.
19. Povećati nivo zastupljenosti vannastavnih aktivnosti u školama kao i broj sekcija.
20. Osigurati autonomiju učeničkih parlamenata na nivou škola.

---

⁴Nikolić M. (2019), Zdravlje mladih i njihove navike, NVO Juventas

⁵Odnosi se na procenat stanovništva starijeg od 15 godina

⁶MONSTAT i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Muškarci i žene u Crnoj Gori, 2018, str. 43

⁷Monstat, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Delegacija EU u Crnoj Gori, Evropski institut za rodnu ravnopravnost, UNDP, Index rodne ravnopravnosti 2019

3. ZDRAVLJE

Svako ljudsko biće ima pravo na uživanje najviših ostvarivih zdravstvenih standarda. U tom smislu država je dužna da uspostavi sistem zdravstvene zaštite radi pružanja zdravstvene zaštite jednakog kvaliteta za sve građane, odnosno, u obavezi je da osigura da svi imaju pristup zdravstvenim ustanovama, proizvodima i uslugama, kako bi mogli da uživaju najviši mogući standard fizičkog i mentalnog zdravlja.¹¹ Pacijenti su najbrojniji i najranjiviji dio sistema zdravstvene zaštite, budući da im od pruženih usluga u ovom sistemu zavise zdravlje i život. Pored zakonskih rješenja koja tretiraju prava pacijenata postoje i drugi mehanizmi njihove zaštite. Oni uključuju kompetentne i dobro informisane medicinske radnike, adekvatnu i kvalitetnu zdravstvenu uslugu, etičke kodekse, nezavisna i efikasna tijela i mehanizme zaštite kao što su komisije za kontrolu i unapređenje kvaliteta, zaštitnika pacijenata u svakoj državnoj, ali i privatnoj zdravstvenoj ustanovi, zdravstvene inspekcije, udruženja građana koja se bave zaštitom prava pacijenata, te na posebnom mjestu informisane i edukovane korisnike/ce medicinskih usluga, odnosno opštu zajednicu. Posebno osjetljive kategorije stanovništva (LGBTI osobe, osobe koje koriste/injektiraju droge, osobe koje pružaju seksualne usluge) se suočavaju sa specifičnim izazovima u ostvarivanju i dostupnosti adekvatne i kvalitetne zdravstvene zaštite.

Crna Gora nema mehanizme prevencije, niti sistem registrovanja smrtnih slučajeva povezanih sa upotrebom droge. Statistika u oblasti javnog-zdravlja nije u skladu sa EU tekovinama. Neophodno je uspostaviti i infrastrukturne kapacitete u UIKS-u i Specijalnoj psihijatrijskoj bolnici u Dobroti. Kapacitet SPB iznosi 237 postelja, dok se prosječan broj pacijenata na hospitalnom tretmanu kreće od 250 do 280, tako da je njena popunjenost preko 100%. Zabrinjava stalno prisustvo oko 110 pacijenata u SPB u Kotoru koji nemaju potrebu bolničkog liječenja, ali borave u njoj jer nemaju porodice, koje bi se starale o njima, a država nema rješenje za njihovo zbrinjavanje.

Promocija zdravlja vezana za aktivnosti nezaraznih bolesti i dalje je slaba. Statistika u oblasti javnog zdravlja još uvijek nije usklađena sa tekovinama EU. U oblasti kontrole duvana, Crna Gora je tokom 2019. godine usvojila Zakon o ograničavanju upotrebe duvanskih proizvoda, međutim kršenje odredi o zabrani pušenja je učestalo, posebno u ugostiteljskim objektima i noćnim klubovima.

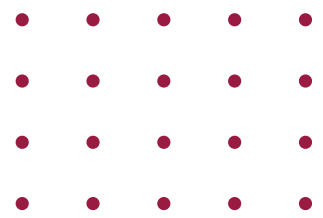
Na osnovu svega rečenog, u cilju unapređenja stanja u oblasti zdravlja, potrebno je:

1. Obezbijediti adekvatnu i potpunu implementaciju Strategije za mentalno zdravlje.
2. Obezbijediti adekvatnu i potpunu implementaciju strategije za borbu protiv HIV/AIDS-a.

---

¹¹ Opšti komentar br. 14 Komiteta za ekonomska, socijalna i kulturna prava, a u vezi sa članom 12 Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima, od 16. decembra 1966. godine.

3. Usvojiti Nacionalne smjernica za hepatitis B i C, te obezbijediti kontrolu i praćenje njihovog sprovođenja.
4. Izraditi protokol o načinu postupanja u slučajevima predoziranja drogom u zdravstvenim ustanovama, ustanovama socijalne zaštite, u Upravi za izvršenje krivičnih sankcija i zatvorima, u jedinicama za zadržavanje i pritvoru.
5. Uspostaviti sistem ranog upozoravanja na droge.
6. Izraditi mehanizme prevencije i registrovanja smrtnih slučajeva povezanih sa upotrebom droge.
7. Regulisanje funkcionisanja sistema punog tretmana opioidne zavisnosti, obezbjeđivanjem svrsishodne i dostupne psihosocijalne podrške, kao i uključivanjem većeg broja psihijatara specijalista u tretman.
8. Izmijeniti zakonsku regulativu kako bi se omogućilo svakoj osobi koja koristi/ injektira droge da slobodno pristupi sredstvima prevencije predoziranja (slobodna prodaja antidota u apotekama u Crnoj Gori).
9. Izmijeniti Smjernice za farmakoterapiju opijatskih zavisnika/ca buprenorfinom i Nacionalnih smjernica dobre kliničke prakse - opioidna zavisnost, te pratiti i vršiti kontrolu sprovođenja istih.
10. Unaprijediti preventivni rad u primarnoj zdravstvenoj zaštiti.
Uvesti preciznu i jasnu sistematizaciju, organizaciju i finansiranje savjetovaništa za mlade u okviru primarne zdravstvene zaštite.
11. Izraditi unaprijeđene planove rada savjetovaništa za mlade, kojim će se obuhvatiti veći broj tema i predvidjeti intezivniji individualni rad sa korisnicima, sa posebnim naglaskom na mladima u riziku od socijalne isključenosti. Izmijeniti zakonsku regulativu u oblasti zdravstvene zaštite tako da se omogući nevladinim organizacijama pružanje određenih preventivno - zdravstvenih usluga uz tačno regulisanje procedura i načina pružanja ovih usluga.
12. Obezbijediti zakonske i materijalne uslove za uvođenje besplatnih savremenih i najefikasnijih metoda prevencije HIV/AIDS infekcije, prije svega PrEP-a.
13. Usklađivanje usluga zdravstvene zaštite sa standardima SZO i MKB-11 u predviđenom roku.
14. Adekvatno implementirati Zakon o zdravstvenoj zaštiti u zatvoru i otvoriti
15. Specijalnu bolnicu u ovoj zatvorenoj ustanovi.
16. Izgraditi novu Kliniku za infektivne bolesti i Klinike za psihijatriju Kliničkog centra Crne Gore.
17. Unaprijediti uslove u Specijalnoj psihijatrijskoj bolnici u Dobroti.

- 18.** Nastaviti unapređivanje i razvijanje specijalnih zdravstvenih usluga za transrodne, rodno varijantne i interpolne osobe, uključujući dostupnu i pristupačnu hormonsku terapiju; nastavak razvijanja kapaciteta medicinskih stručnjaka/kinja za sprovođenje operativnih zahvata procesa prilagođavanja pola; unapređenje senzibiliteta medicinskih radnika/ca za afirmativno postupanje sa transrodnim, rodno varijantnim i interpolnim osobama, zabranu sprovođenja medicinskih intervencija određivanja pola interpolnim bebama koje nisu zdravstveno indikovane; unapređenje adekvatnog informisanja trans i inter pacijenata, kao i njihovih porodica bazirano na savremenim medicinskim standardima i preporukama; te razvijanje modela informisanog pristanka i individualnog pristupa u pružanju zdravstvenih usluga pomenutim grupama pacijenata/kinja.
- 19.** Nastaviti unapređivanje seksualnih i reproduktivnih prava i usluga, te nedvosmisleni zaštitu već obezbijeđenog niza prava, koji između ostalog uključuje: pravo na asistirane reproduktivne tehnologije i pravo na abortus.
- 20.** Unaprijediti dostupnost kontraceptivnih sredstava.
- 21.** Sprovesti u potpunosti odredbe Okvirne konvencije o kontroli duvana (FCTC) o obilježavanju duvanskih proizvoda i odnosu države prema duvanskoj industriji.
- 22.** Uspostaviti telefonsku liniju za prijavu kršenja javno-zdravstvenih zakona, posebno onih koji se tiču kršenja zabrane pušenja duvana na javnom prostoru, prodaje duvanskih proizvoda i/ili alkoholnih pića maloljetnim licima i drugih zdravstveno-preventivnim mjerama.
- 23.** Uspostaviti kancelariju za kontrolu duvana i alkoholnih pića, u saradnji sa Ministarstvom finansija, Institutom za javno zdravlje i civilnim sektorom.
- 24.** Unaprijediti statistiku u oblasti javnog zdravstva.
- 25.** Unaprijediti zdravstveni infomacioni sistem, na način da obezbijedi sveobuhvatnu medicinsku dokumentaciju u elektronskom formatu, tako da izabrani doktori mogu imati uvida u specijalističke izvještaje, te uvezati sve ustanove na primarnom, sekundarnom i tercijarnom nivou, sa ciljem objedinjavanja kompletne medicinske dokumentacije u elektronskom kartonu pacijenta.

4. RAD I SOCIJALNA ZAŠTITA

U Crnoj Gori se u proteklom periodu radilo na polju izmjena zakonskih i podzakonskih akata, te unaprijeđenju funkcionisanja oblasti rada i oblasti socijalne zaštite. Međutim, važno je preduzeti dodatne korake kako bi se unaprijedio položaj građana, a posebno onih koji su u riziku od socijalne isključenosti i socijalno isključenih. Iako su preduzeti koraci ka unaprijeđenju regulative koja se odnosi na socijalnu i dječiju zaštitu, važno je sagledati probleme koji nastaju u praktičnoj primjeni zakona i podzakonskih akata, te pristupiti izmjeni istih. I dalje, prisutna je neadekvatna raspodjela materijalnih davanja u ovoj oblasti. Takođe, kada je oblast rada u pitanju, a u svjetlu bavljenja zaštitom ljudskih prava, skrećemo pažnju na i dalje prisutan visok stepen diskriminacije u oblasti zapošljavanja, potrebu za proširenjem kategorije teže zapošljivih lica, te boljom uvezanosti ustanova u oblasti rada i zapošljavanja sa drugim institucijama i organizacijama.

Kvalitetno uređena oblast rada i oblast socijalne zaštite i adekvatno funkcionisanje dovele bi do poboljšanja kvaliteta života mnogih građana, a posebno bi donijelo boljitak ranjivim zajednicama u društvu, kojima podrška sada izostaje u dovoljnoj mjeri. Otuda, potrebno je:

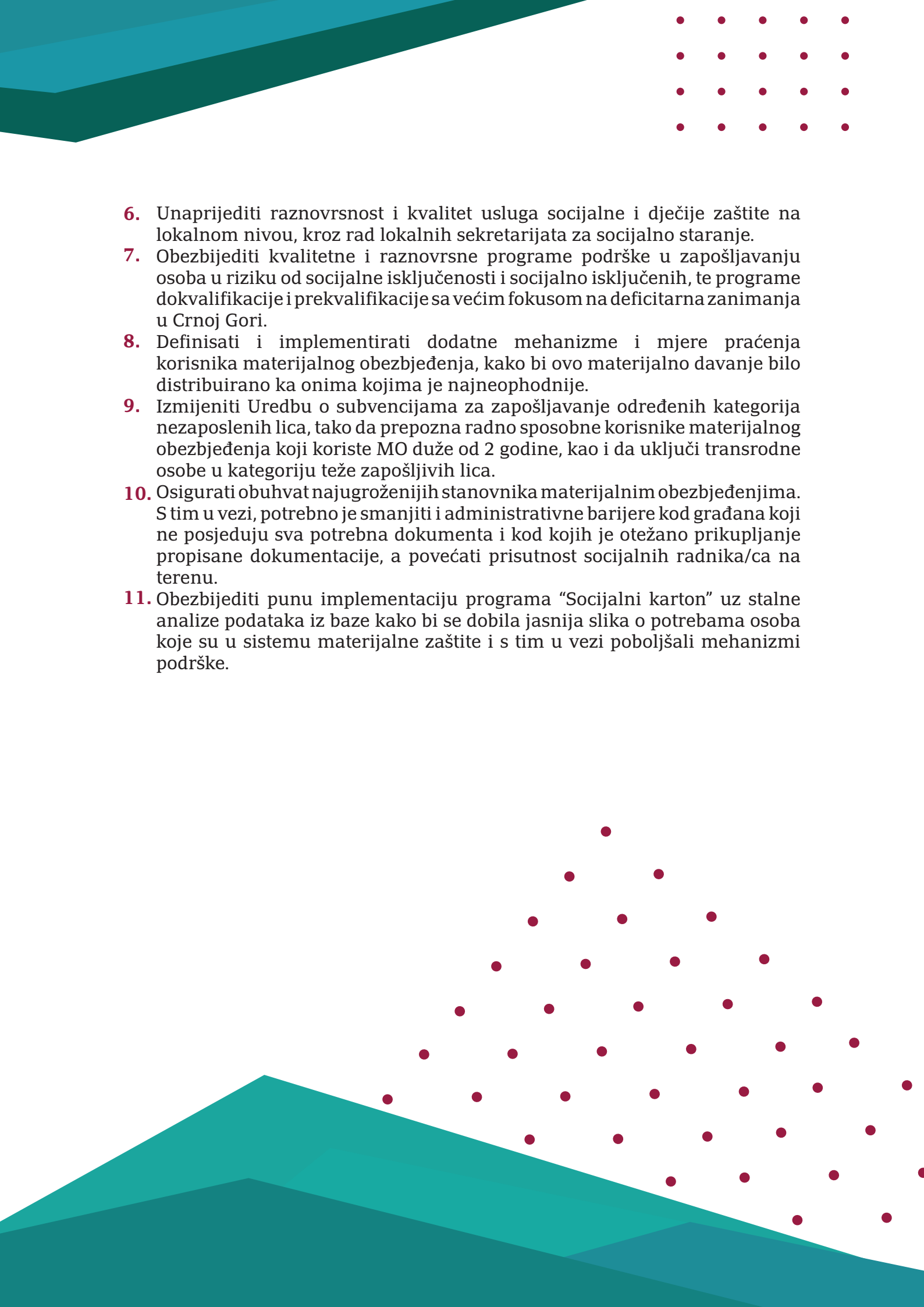
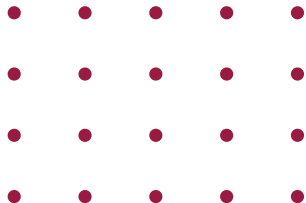

1. Unaprijediti saradnju i uvezanost sistema socijalne zaštite sa relevantnim ustanovama društva (zdravstvene ustanove, Uprava za izvršenje krivičnih sankcija, Zavod za zapošljavanje Crne Gore, NVO), te pravovremena razmjena informacija radi unaprijeđenja ostvarivanja prava.
2. Sprovesti analizu socijalnog odgovora ne samo u odnosu na krizu izazvanu COVID-19, već uzevši u obzir širu socio ekonomsku situaciju u Crnoj Gori prije pandemije, prirodu i izazove trenutnog sistema socijalne i dječije zaštite.¹²
3. Proširiti opseg socijalnih programa u uslovima krize, kako vertikalno, u odnosu na povećanje socijalnih davanja (adekvatnost), tako i horizontalno na način što će se uključiti veći broj korisnika u program (pokrivenost), prepoznavajući na taj način osnovne potrebe i nove grupe u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti u kriznim vremenima.¹³
4. Obezbijediti sprovođenje zakonom propisane obaveze sačinjavanja individualnog plana aktivacije za korisnike materijalnog obezbjeđenja, te osigurati mogućnosti za unapređenje njihove socijalne uključenosti.
5. Nastaviti rad na unaprijeđenju procesa licenciranja pružalaca usluga u oblasti socijalne i dječije zaštite i na taj način unaprijediti održivost programa i servisa namjenjenih osobama i zajednicama koje nisu izričito prepoznate Zakonom o socijalnoj i dječijoj zaštiti (LGBTI osobe, osobe koje pružaju seksualne usluge/osobe u prostituciji, zatvorenici/ce, bivši zatvorenici/ce).

---

¹²Matkovic G, Stubbs P. (2020) Social protection in the Western Balkans: Responding to the Covid-19 Crisis. Friedrich Ebert Stiftung, Social Dimensions Initiative

¹³ Matkovic G, Stubbs P. (2020) Social protection in the Western Balkans: Responding to the Covid-19 Crisis. Friedrich Ebert Stiftung, Social Dimensions Initiative

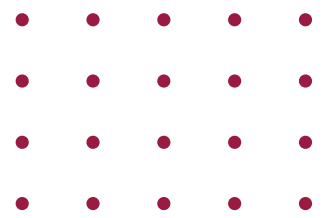
-
-
-
6. Unaprijediti raznovrsnost i kvalitet usluga socijalne i dječije zaštite na lokalnom nivou, kroz rad lokalnih sekretarijata za socijalno staranje.
  7. Obezbijediti kvalitetne i raznovrsne programe podrške u zapošljavanju osoba u riziku od socijalne isključenosti i socijalno isključenih, te programe dokvalifikacije i prekvalifikacije sa većim fokusom na deficitarna zanimanja u Crnoj Gori.
  8. Definisati i implementirati dodatne mehanizme i mjere praćenja korisnika materijalnog obezbjeđenja, kako bi ovo materijalno davanje bilo distribuirano ka onima kojima je najneophodnije.
  9. Izmijeniti Uredbu o subvencijama za zapošljavanje određenih kategorija nezaposlenih lica, tako da prepozna radno sposobne korisnike materijalnog obezbjeđenja koji koriste MO duže od 2 godine, kao i da uključi transrodne osobe u kategoriju teže zapošljivih lica.
  10. Osigurati obuhvat najugroženijih stanovnika materijalnim obezbjeđenjima. S tim u vezi, potrebno je smanjiti i administrativne barijere kod građana koji ne posjeduju sva potrebna dokumenta i kod kojih je otežano prikupljanje propisane dokumentacije, a povećati prisutnost socijalnih radnika/ca na terenu.
  11. Obezbijediti punu implementaciju programa “Socijalni karton” uz stalne analize podataka iz baze kako bi se dobila jasnija slika o potrebama osoba koje su u sistemu materijalne zaštite i s tim u vezi poboljšali mehanizmi podrške.

5. MEDIJI I MEDIJSKA PISMENOST

Od sredine 2015. godine i pozicioniranja lažnih vijesti kao jednog od najznačajnijih izazova današnjice, medijska pismenost dobila je zasluženu pažnju širom svijeta. Neophodnost unapređenja nivoa medijske pismenosti u Crnoj Gori dokazana je i u prethodnih par godina, a naročito u prethodnih nekoliko mjeseci. Prema podacima Instituta za otvoreno društvo u Sofiji na skali Indeksa medijske pismenosti za 2019. godinu, Crna Gora zauzima 31. mjesto od ukupno 35 zemalja, što znači da se nalazi na dnu liste. Juventasovo istraživanje o medijskoj pismenosti opšte populacije i njihovom odnosu prema medijima pokazalo je da je svega 6.8% ispitanika nekada imalo formalnu ili neformalnu obuku o medijima, njihovoj prirodi i načinu na koji utiču na ljude.

Ovi podaci pokazuju alarmantnost trenutne situacije i neodložnu potrebu da država **postavi unapređenje nivoa medijske pismenosti kao jedan od svojih prioriteta.**

1. Medijsku pismenost obavezno ponuditi kao izborni predmet u svim gimnazijama i srednjim stručnim školama, te podstaći direktore i profesore da promovišu predmet.
2. Inkorporirati elemente medijske pismenosti kao obavezne međupredmetne oblasti na časovima maternjeg jezika i književnosti, stranih jezika, sociologije, psihologije, istorije, likovnog i muzičkog obrazovanja u osnovnim i srednjim školama. Određeni aspekti medijske pismenosti se već izučavaju na taj način, ali ne u dovoljnoj mjeri i dovoljno kvalitetno, te je potrebno dodatno unaprijediti i proširiti. Uvođenjem kvalitetnog međupredmetnog obrazovanja iz oblasti medijske pismenosti obezbjedilo bi se da makar određene elemente ove vještine steknu svi učenici/ce.
3. Uvesti medijsku pismenost kao izborni predmet u VII, VIII i IX razredu osnovne škole.
4. Uvesti elemente medijske pismenosti u faze obrazovanja za najmlađe, odnosno u vrtiće i niže razrede osnovnih škola.
5. Poboljšati tehničke kapacitete i uslove za nastavu iz oblasti medijske pismenosti.
6. Obnoviti i unaprijediti program za predmet Medijska pismenost, te na bazi toga kreirati odgovarajuće materijale, kriterijume i smjernice, kako za Medijsku pismenost kao predmet, tako i za medijsku pismenost kao međupredmetnu oblast.
7. Ispitati mogućnost i pripremiti teren za uvođenje medijske pismenosti kao obaveznog predmeta u srednjim školama u narednih 5 do 10 godina.
8. Uvrstiti predmet medijska pismenost ili njegove elemente u okviru drugih predmeta u studijske programe na što većem broju fakultetskih jedinica na Univerzitetu Crne Gore.

9. Neophodno je podržati neformalno obrazovanje mladih i odraslih u ovoj oblasti, kroz intenzivnije i obimnije finansiranje programa obuka, aktivnosti jačanja kapaciteta i podizanja svijesti, te stvaranje široke koalicije za promovisanje i unapređenje medijske pismenosti.
10. Obezbijediti aktivnu i nedvosmislenu podršku Vlade Crne Gore, resornih ministarstava koji bi u saradnji sa istaknutim stručnjacima, organizacijama civilnog društva i mladima trebalo da rade na kreiranju i usvajanju Strategije za unapređenje medijske pismenosti. Strategija bi trebalo da sadrži detaljnu analizu trenutnog stanja, željene ishode, konkretne aktivnosti i rokove za njihovo ispunjenje.

Izveštaji organizacija Freedom House i Reporteri bez granica, te Evropske komisije i Stejt Dipartmenta već duži niz godina upozoravaju na loše stanje po pitanju slobode medija u Crnoj Gori, a imajući u vidu da su sloboda izražavanja i medijske slobode jedan od preduslova u procesu EU integracija, neophodno je da Vlada što prije preduzme odgovarajuće mjere i pokaže postojanje političke volje.

Medijska pismenost i mediji su neraskidivi- bez medijske pismenosti nema kvalitetnih medija, a bez kvalitetnih medija, medijska pismenost ne može ostvariti svoj puni potencijal. Zbog toga, Vlada Crne Gore mora raditi na unapređenju medijskih sloboda i poboljšanju položaja novinara/ki. Dakle, potrebno je da Vlada nedvosmisleno i bezrezervno pokaže posvećenost i predanost na tom polju kroz:

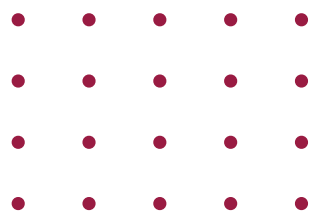
1. Hitno i uspješno rješavanje slučajeva napada na novinare/ke i medije i procesuiranje direktnih izvršilaca i nalogodavaca, te pravičnu nadoknadu za žrtve.
2. Osnaživanje položaja medija i novinara/ki i stvaranja fer uslova za sve medije u Crnoj Gori.
3. Izmjene i dopune spornih odredbi Zakona o medijima i Zakona o nacionalnom javnom emiteru RTCG; izmjene i dopune moraju biti sprovedene nakon ponovnih konsultacija sa medijskim sektorom, ekspertima i civilnim sektorom; potrebno je posvetiti posebnu pažnju temama koje su već problematizovane – zaštita izvora, samoregulacija i Fond za pluralizam kada je u pitanju Zakon o medijima, te pitanja izbora, smjene i položaja članova Savjeta RTCG kada je u pitanju Zakon o nacionalnom javnom emiteru.
4. Unapređenje položaja i nezavisnosti lokalnih javnih emitera, kako bi ovi mediji uspješno i profesionalno mogli da obavljaju svoju društvenu ulogu.

6. MLADI

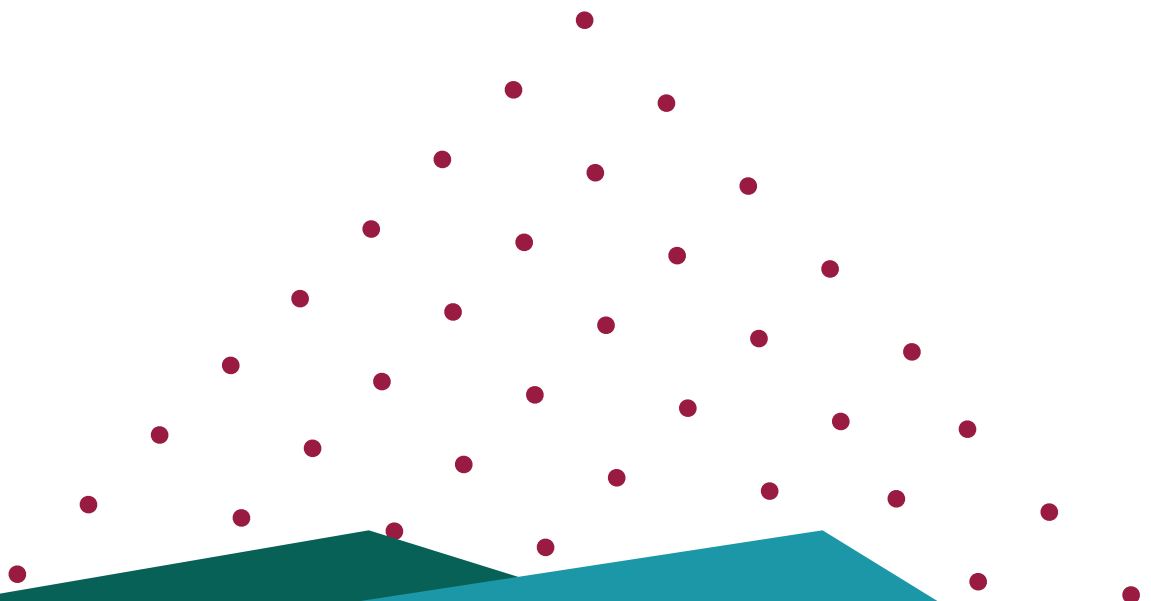
Crna Gora je zakonski i strateški gotovo zaokružila pitanje unapređenja učešća mladih u donošenju odluka, te predvidjela odgovarajuća tijela i strukture. Posebnu pažnju u narednom periodu je potrebno posvetiti sprovođenju usvojenih rješenja na nacionalnom i lokalnom nivou. Petinu stanovništva u Crnoj Gori čine mladi. Uprkos tome, oni predstavljaju jednu od kategorija stanovništva koja je najmanje uključena u društvena zbivanja. Mladi vrlo često ostaju van fokusa donosilaca odluka, čini se i prilikom donošenja odluka koje se direktno tiču njih. U posljednjih nekoliko godina bilježi se visok stepen iseljavanja mladih iz Crne Gore, a posebno je bitno pomenuti višedecenijski trend unutrašnjih migracija, uglavnom jednosmjernih- ka centralnoj regiji. Ovo ukazuje na to da mladi nisu zadovoljni životom u svojim sredinama, da im lokalne zajednice ne pružaju dovoljno mogućnosti za ekonomsku stabilnost, profesionalni napredak, kulturno usavršavanje, itd. Neusaglašenost između politika obrazovanja i tržišta rada i dalje je jedna od glavnih prepreka za dostojanstveno zaposlenje mladih ljudi, a veliki dio populacije prinuđen je da ekonomsku djelatnost obavlja na crnom tržištu. Mladi u Crnoj Gori najčešće ne mogu adekvatno da ostvare tranziciju u odraslo doba usljed nedostatka finansijskih uslova koji bi omogućili veći stepen samostalnosti. Svi ovi razlozi doprinose rastućem osjećaju frustracije, nezadovoljstva, apatije, nepovjerenja u institucije i u društvo uopšte, ali se i odražavaju na mentalno zdravlje i vrlo često predstavljaju jedan od uzroka koje mlade vode ka povećanoj upotrebi psihoaktivnih supstanci, problemima sa zakonom i socijalnoj isključenosti.

Na osnovu svega rečenog, u cilju unapređenja situacije u kojoj se nalaze mladi u Crnoj Gori, potrebno je:

1. Raditi na boljoj usklađenosti obrazovnih i politika zapošljavanja kako bi se stvorili preduslovi za dugoročno rješavanje problema nezaposlenosti mladih i nedostojanstvenog rada.
2. Sprovoditi programe zapošljavanja i ekonomskog osnaživanja mladih u cilju obezbjeđivanja dovoljnog broja adekvatnih radnih mjesta u svim regijama u Crnoj Gori sa akcentom na manje razvijena područja.
3. Osigurati učešće mladih u procesima donošenja odluka sa posebnim akcentom na oblasti obrazovanja, zapošljavanja, kulture, zdravlja.
4. Nastaviti osnivanje i osnaživanje servisa za mlade na nacionalnom i lokalnom nivou.
5. Raditi na daljem razvoju omladinskog rada, neformalnog obrazovanja i volonterizma, kao i formalnom vrjednovanju ovih aktivnosti prilikom zapošljavanja, konkurisanja za stipendije, itd.

6. Raditi na obezbjeđivanju jednakog pristupa svih mladih kulturnim sadržajima i sprovoditi programe koji podstiču mlade na učešće u kreiranju kulturnih sadržaja.
7. Uložiti dodatne napore u cilju zaštite prava mladih u riziku od socijalne isključenosti (*mlade žene, mladi sa invaliditetom, LGBTI mladi, mladi Romi/kinje, mladi iz ruralnih sredina, mladi u sukobu sa zakonom, mladi koji koriste droge, mladi u sistemu institucionalnog staranja, itd.*) i kreiranje uslova za veći stepen njihovog učešća u društvenom životu i procesima odlučivanja.
8. Raditi na jačanju kapaciteta lokalnih kancelarija za mlade i podsticati njihov proaktivan pristup u komunikaciji sa mladima i realizaciji aktivnosti koje uključuju mlade iz lokalnih zajednica.
9. Osmisliti i sprovoditi programe koji će mlade učiniti otpornijim na bolesti zavisnosti, kriminal, korupciju, nasilje, radikalizaciju i nasilni ekstremizam.

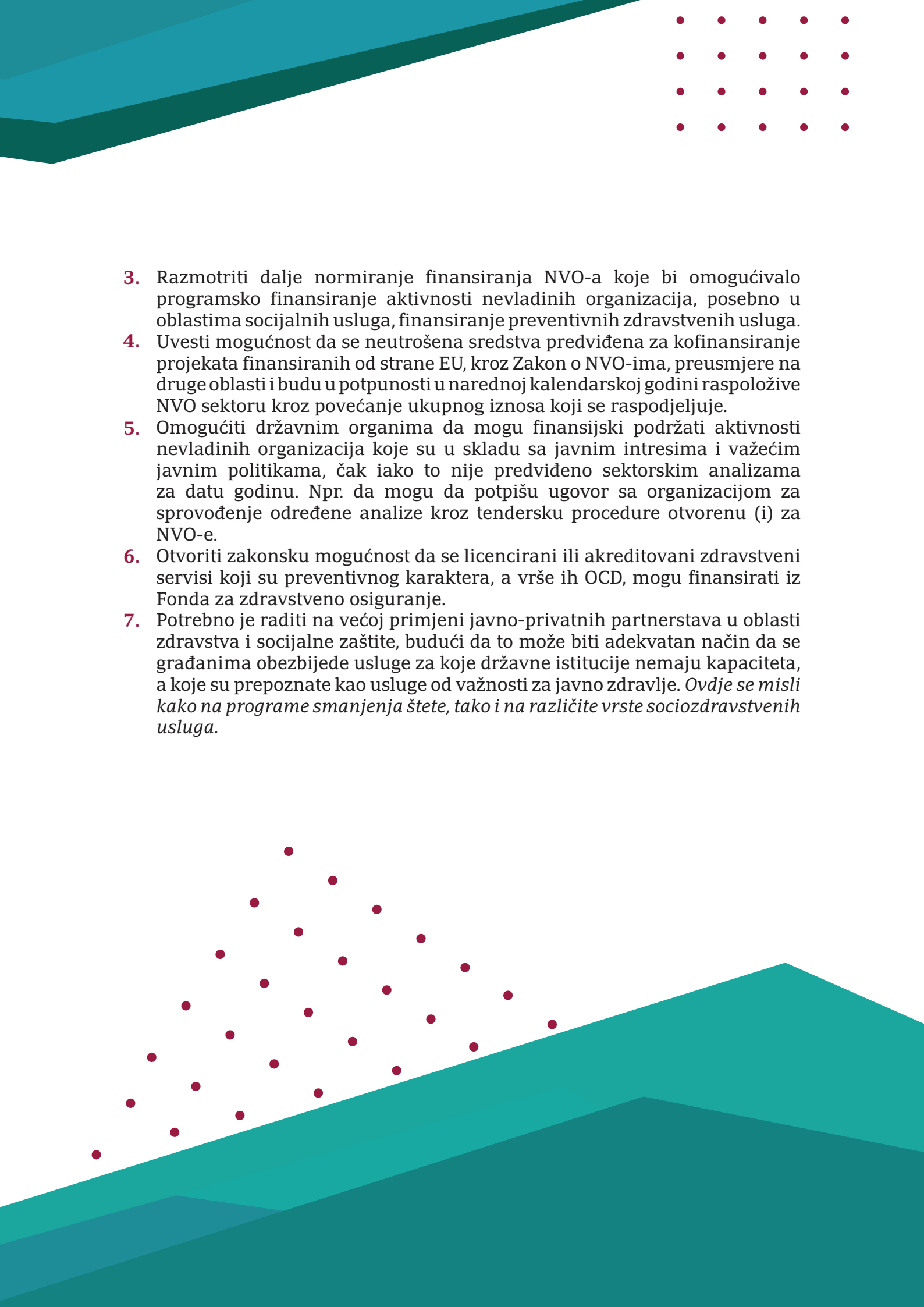
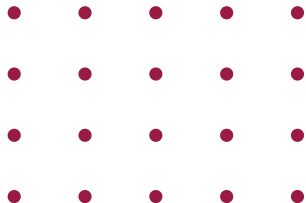

7. JAVNA UPRAVA

Tema javne uprave u ovoj platformi obrađena je uglavnom iz ugla saradnje sa nevladinim organizacijama. Saradnja državnih organa i nevladinih organizacija nije na zadovoljavajućem nivou, iako se može reći da za to postoje zakonski preduslovi. Iako se formalno ispunjava obaveza učešća nevladinih organizacija u procesima usvajanja javnih politika, kao i konsultovanje šire javnosti, suštinski doprinos u mnogim oblastima izostaje. Participativno odlučivanje u sklopu radnih tijela, kao i proces javnih rasprava vrlo često ostaje na formalnom nivou i služi za ispunjavanje zakonskih obaveza, bez istinskog uzimanja u obzir stavova i predloga predstavnika nevladinih organizacija i javnosti. Takođe, trenutna zakonska rješenja ne pružaju mogućnost za finansiranje programa nevladinih organizacija, odnosno finansiranje aktivnosti nevladinih organizacija u periodu dužem od jedne godine. Ovo je posebno problematično iz ugla socijalne zaštite i potreba različitih kategorija stanovništva kojima su u kontinuiranom periodu potrebni određeni socijalni servisi koje država ne pruža ili makar ne u dovoljnoj mjeri.

Nedostatkom podrške programskim djelovanjima ugrožene su i konkretne ciljne grupe, ali i opstanak nevladinih organizacija koje djeluju kao pružaoci socijalnih servisa. Činjenica je da je tokom posljednjih raspodjela finansijskih sredstava, na scenu stupio veliki broj organizacija koje nisu ranije bile prepoznate u sektoru, a koje nakon stupanja na snagu novog Zakona o NVO-ima dobijaju sredstva na većini konkursa, nezavisno od teme, odnosno oblasti od javnog interesa. To samo po sebi ne bi bilo sporno, ukoliko bi te organizacije stvarno imale potrebne kapacitete da pruže kvalitetene servise, usluge, analize u oblastima u kojima djeluju, što međutim, najčešće nije slučaj. Ovo je posebno zabrinjavajuće u onim oblastima od javnog interesa koje se tiču zdravstvene i socijalne podrške određenim kategorijama stanovništva, ali i radom sa posebno ranjivim kategorijama. Jedan od glavnih problema ovdje predstavlja nedovoljno transparentan proces odabira projekata koji ostavlja mjesta za sumnju na koruptivne radnje.

Na osnovu svega rečenog, u cilju unapređenja stanja u oblasti javne uprave, potrebno je:

1. Omogućiti aktivno i suštinsko učešće nevladinih organizacija u procesu donošenja odluka kroz adekvatnu primjenu "Uredbe o izboru predstavnika nevladinih organizacija u radna tijela organa državne uprave i sprovođenju javne rasprave u pripremi zakona i strategija" ali i kroz proaktivan pristup državnih organa.
2. Urediti proces sprovođenja Zakona o NVO u dijelu koji se tiče finansiranja, obezbjeđujući jasnije kriterijume i veću transparentnost procesa.

-
-
-
3. Razmotriti dalje normiranje finansiranja NVO-a koje bi omogućivalo programsko finansiranje aktivnosti nevladinih organizacija, posebno u oblastima socijalnih usluga, finansiranje preventivnih zdravstvenih usluga.
  4. Uvesti mogućnost da se neutrošena sredstva predviđena za kofinansiranje projekata finansiranih od strane EU, kroz Zakon o NVO-ima, preusmjere na druge oblasti i budu u potpunosti u narednoj kalendarskoj godini raspoložive NVO sektoru kroz povećanje ukupnog iznosa koji se raspodjeljuje.
  5. Omogućiti državnim organima da mogu finansijski podržati aktivnosti nevladinih organizacija koje su u skladu sa javnim interesima i važećim javnim politikama, čak iako to nije predviđeno sektorskim analizama za datu godinu. Npr. da mogu da potpišu ugovor sa organizacijom za sprovođenje određene analize kroz tendersku procedure otvorenu (i) za NVO-e.
  6. Otvoriti zakonsku mogućnost da se licencirani ili akreditovani zdravstveni servisi koji su preventivnog karaktera, a vrše ih OCD, mogu finansirati iz Fonda za zdravstveno osiguranje.
  7. Potrebno je raditi na većoj primjeni javno-privatnih partnerstava u oblasti zdravstva i socijalne zaštite, budući da to može biti adekvatan način da se građanima obezbijede usluge za koje državne institucije nemaju kapaciteta, a koje su prepoznate kao usluge od važnosti za javno zdravlje. *Ovdje se misli kako na programe smanjenja štete, tako i na različite vrste sociozdravstvenih usluga.*

O ORGANIZACIJAMA KOJE SU PRIPREMILE PLATFORMU

NVO JUVENTAS

Juventas (ranije Omladinski kulturni centar - OKC Juventas) je nevladina organizacija osnovana 29. januara 1996. godine u Podgorici.

Vizija Juventasa je društvo socijalne pravde u kome se svi ljudi osjećaju sigurno, slobodno i poštovano, učestvuju u donošenju odluka, imaju jednake mogućnosti uživaju sva ljudska prava.

Misija Juventasa je da unapređuje socijalnu koheziju stvarajući zajednice po mjeri svih kroz promociju učešća mladih.

Juventas pruža direktnu asistenciju, daje podršku unapređenju kvaliteta usluga, produkuje i zagovara prijedloge promjene javnih politika, razvija kapacitete donosilaca odluka, institucija, medija, pružalaca usluga, kao i ciljnih grupa sa kojima radi. Implementirao je više od 200 projekata i posjeduje ISO:9001-2016 standard za kvalitet menadžmenta.

JELENA ČOLAKOVIĆ
E-mail: jelena.colakovic@gmail.com
Telefon: 067/867-007

LGBTIQ ASOCIJACIJA KVIR MONTENEGRO

Queer Montenegro je najveća grassroots LGBTIQ organizacija u Crnoj Gori, osnovana u martu 2013. godine. Okuplja LGBTIQ osobe, članove njihove porodice i prijatelja sa ciljem da izgrađivanja LGBTIQ pokreta koji će se aktivno i trajno boriti za zaštitu ljudskih prava.

Ciljevi organizacije uključuju dostizanje pune pravne i društvene jednakosti i prihvatanje LGBTIQ osoba, kao i punu vidljivost i participaciju u procesima donošenja odluka i kreiranja politika u Crnoj Gori.

Queer Montenegro sprovodi programske ciljeve u okviru sveukupnog rada u javnom životu, što podrazumjeva: javno zagovaranje i lobiranje za zaštitu i promociju ljudskih prava LGBTIQ osoba na državnom, regionalnom, evropskom i međunarodnom nivou; podršku i participaciju u organizovanju javnih događaja LGBTIQ osoba, Povorki ponosa u Crnoj Gori, regionu i u inostranstvu u cilju unapređenja vidljivosti i zagovaranja ljudskih prava LGBTIQ osoba; senzibilizovanje javnosti sa ciljem unapređenja društvenog prihvatanja LGBTIQ osoba; osnaživanje samoorganizovanja LGBTIQ omladine za aktivističko djelovanje; pružanje pravne pomoći i psihosocijalne podrške LGBTIQ osobama.

DANIJEL KALEZIĆ
E-mail: danijel@queermontenegro.org
Telefon: 067/309-399

ASOCIJACIJA “SPEKTRA”

Asocijacija Spektre je osnovana 2017. godine sa ciljem rada na zaštiti i promociji ljudskih prava transrodnih, rodno varijantnih i interpolnih osoba, te davanja doprinosa postizanju rodne ravnopravnosti.

Vizija Spektre je društvo u kojem sve osobe uživaju jednaka prava, u kojem se svi identiteti i tijela poštuju, a razlike slave.

Misija Spektre je iskorjenjivanje rodno zasnovanog nasilja u Crnoj Gori, kroz stvaranje jakog, vidljivog pokreta, javno zagovaranje, edukaciju i aktivno uključivanje trans, rodno varijantnih i interpolnih osoba u kreiranje i sprovođenje politika koje obezbjeđuju jednakost, te poštovanje različitosti.

Spektra svoje aktivnost obavlja kroz program rada sa zajednicom, zagovaranja i kulture i građanskog aktivizma.

JOVAN ULIĆEVIĆ

E-mail: jovan.ulicevic@asocijaciaspektra.org

Telefon: **067/135-205**

UDRUŽENJE LBTQ ŽENA “STANA”

Udruženje LBTQ žena “Stana” je neprofitna, nestranačka, nereligiozna, feministička, antinacionalistička, antifašistička, antimilitaristička organizacija koja okuplja lezbejke, biseksualne, transrodne i kvir žene u cilju zaštite i promocije ljudskih prava LBTQ žena.

Misija Udruženja je Crna Gora kao društvo pune pravne, ekonomske i socijalne jednakosti u kom se LBTQ žene osjećaju poštovano, sigurno i slobodno, imaju jednake mogućnosti za neometan rast i razvoj, aktivno učestvuju u kreiranju politika i donošenju odluka, te uživaju sva ljudska prava.

Vizija Udruženja je da inicira i zastupa pozitivne promjene u načinu na koji društvo tretira LBTQ žene i postigne neposredne i trajne promjene u pravcu poboljšanja kvaliteta njihovih života.

ANA DEDIVANOVIĆ

E-mail: anadedivanovic@gmail.com

Telefon: **069/766-781**

CRNOGORSKA MREŽA SMANJENJA ŠTETE “LINK”

Crnogorska mreža smanjenja štete – Link je nevladino, nestranačko, neprofitno i dobrovoljno udruženje osoba koje koriste droge i profesionalaca, te ostalih zainteresovanih građana, osnovano u decembru 2015.godine.

Crnogorska mreža smanjenja štete se bavi programima smanjenja štete vezanim za korišćenje droga i ostalim rizičnim ponašanjima u odnosu na zdravlje, kao i prevencijom, edukacijom, tretmanom, rehabilitacijom i resocijalizacijom, te saradnjom sa organizacijama srodnih programa.

MARIJA MIJOVIĆ

E-mail: marija.mijovic.89@gmail.com

Telefon: **069/160-093**

